

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Самощенко І. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права № 2

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

1. У кримінальному праві зарубіжних країн, як правило, не передбачене законодавче визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Воно дається доктриною права або міститься у судовій практиці. Різняться і її назви в законі, або інших джерелах права, наприклад, як:

- «підстави звільнення від кримінальної відповідальності» (у Франції);
- «захист від кримінального переслідування» (в Англії, США);
- «необхідна оборона та крайня необхідність» (в ФРН);
- «діяння, що дозволені законом» (у Швейцарії) та інше.

2. Щодо змісту та сутності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння можна виділити два підходи:

А) обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння – це самостійний інститут у кримінальному законодавстві, хоча і під різною назвою. Наприклад, «обставини, що усувають кримінальний характер діяння» / у КК Молдови /, «обставини, що виключають кримінальну відповідальність» / у КК Латвії /, «обставини, що виключають злочинність діяння» / у КК Белорусь /. У такому розумінні обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння протиставлені загальним умовам

відповідальності, а саме: віку суб'єкта, з якого може наступати кримінальна відповідальність та його неосудність.

Б) обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння розглядається разом з іншими обставинами, що виключають кримінальну відповідальність, наприклад, із неосудністю та певним віком суб'єкта злочину (у США, Іспанії, Нідерландах, Франції). Такі обставини можуть бути відокремлені у спеціальний підрозділ / у більшості випадків /, а можуть бути і не відокремлені (як в КК Австрії, КНР, кримінальному законодавстві Норвегії).

3. Перелік вказаних обставин в різних країнах світу самий різноманітний:

- чотири обставини, як в КК Швейцарії (діяння, яке прописане законом або обов'язком; діяння, яке закон оголошує дозволеним чи некарним; необхідна оборона; крайня необхідність);

- шість обставин, як в КК Іспанії (вік суб'єкта злочинного діяння; психичне відхилення; стан паталогічного сп'яніння; необхідна оборона; дія в стані страху; виконання обов'язку або законного свого права);

- сім обставин, як у КК Франції. Так, наприклад, розділ II, гл. II передбачає обставини щодо суб'єкта (неосудність, недосягнення 13-річного віку) та обставини, що стосуються діяння (виконання закону або наказу, примус, помилка в праві, правомірний захист, крайня необхідність).

В свою чергу, за КК ФРН такі обставини, що передбачені в Загальній частині розрізняють на: а) обставини, що усувають протиправність (необхідна оборона (§ 32 КК), б) обставини, що виключають вину (помилка у забороні (§ 17 КК) та виправдана крайня необхідність (§ 35 КК).

Інші обставини, наприклад, згода потерпілого, завдання шкоди при арешті та ін. передбачені Особливою частиною КК. Крім того, у ФРН ці обставини передбачені ще: або в інших законах (як, – право на затримку § 127 КПК), або не вказані в законі, тобто містяться у звичайному праві (наприклад, дозвіл потерпілого, непереборна сила, право батьків та вихователів на покарання дітей та ін.)

4. В Англії не має чіткого переліку обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Тому про них можна вести мову на підставі рішень судової практики та досягнень доктрини права. Такі обставини називають – «захист від кримінального переслідування» і мають різні критерії їх класифікації. Наприклад, сталим є поділ цих обставин, щодо відповідного джерела права, яким вони регулюються, а саме : загальним правом та статутним правом

[1, с. 46, 51]. У загальному праві правомірність обставин, що виключають кримінальну відповідальність будується на відсутності «mens rea», де їх поділяють: а) коли воля відсутня / неповноліття, психична хвороба, стан сп'яніння та автоматизм /, б) коли воля не спрямована на вчинене діяння / фактична помилка /, в) коли воля пригнічена примусом / подружній примус, виконання наказу, необхідність, примус під загрозою заподіяння тілесної шкоди або викликаний неприємними обставинами /. За статутним правом, – в ст.ст. 2, 3 Закону про кримінальне право 1967 року, ст. 76 Закону про кримінальну юстицію та імміграцію 2008 року), відповідно до концепції «захисту публічних та приватних інтересів» до переліку обставин-захисту відносять: самооборону (self-defence), захист іншої особи або майна, здійснення законного арешту).

Також вказані обставини поділяють на: а) обставини «загального захисту», тобто обставини, що передбачені загальним та статусним правом та, б) обставини «спеціального захисту», тобто перебування у стані монарха та дипломатичний імунітет [2, с. 45-46].

5. У США ці обставини називаються як «захист від кримінального переслідування». Вони, вже традиційно за американським правом, підрозділяють на: а) обставини, що виключають протиправність (justifications), тобто «виправдовуючи», яким притамане вчинення правомірного вчинку за певних обставин (наприклад, самозахист, захист житла та майна, згода потерпілого та ін., б) обставини, що виключають винність (excuses), тобто «пробачливі» в силу певних обставин, де правомірність або неправомірність поведінки не має вирішального значення (наприклад, неосудність, недосягнення певного віку, примус та ін. [3, с. 174].

Якщо з теоретичної точки зору такий поділ можна вважати до речним, то з практичної точки зору за їх наслідками обидва види обставин визначаються як виправдовуючи.

На рівні же окремих штатів передбачається достатня різноманітність особливостей їх законодавчого закріплення. Наприклад, за КК шт. Нью-Йорк 1965 року: а) що пов'язані з відсутністю кримінальної відповідальності (не досягнення особою відповідного віку, з якого може наступити кримінальна відповідальність / § 30.00./), б) що пов'язані з виправдовуючими обставинами (застосування фізичної сили самозахисту себе або захисту третіх осіб /§ 35.10., § 35.15. /, захисту приміщення або будь-якої нерухомості, а також для захисту особи під час вчинення берглери /§ 35.20./, для запобігання або припинення крадіжки чи спричинення кримінально карної шкоди /§ 35.25./, при законному арешті /

§ 35.27., § 35.30./), в) обставини, що пов'язані з відсутністю вини (фізичний примус /§ 40.00/, провокація /§ 40.05./, добровільна відмова /§ 40.10./, а також: психічна хвороба /§ 40.15./).

Література:

1. Уголовное право зарубежных стран. В 3 т. Том 1. Общая часть. Англия. США: ученик для бакалавриата и магистратуры / отв. ред. Н.Е. Крылова, 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2019. 240 с.

2. Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав. Навчальний посібник. – К.: ВД «Дакор», 2013. 168 с.

3. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: ученик для бакалавров и магистров / под ред. А.В. Наумова, А.Г. Кибальника. – М.: Изд-во Юрайт, 2018. 285 с.